

İMAR MECLİSLERİNİN RAPORLARINDA EĞİTİM (1845-1847)

EDUCATION IN THE REPORTS OF THE IMPROVEMENT COMMISSIONS (1845-1847)

Erdoğan KELEŞ*

Makale Bilgisi

Başvuru: 7 Aralık 2017
Kabul: 5 Ocak 2018

Article Info

Received: December 7, 2017
Accepted: January 5, 2018

Özet

Tanzimat uygulanmalarının sonuçlarını yerinde görmek ve memleketin gelişmesi için neler yapılması gerektiğini tespit etmek amacıyla Şubat 1845'te İmar Meclisleri kurulmuştur. Aynı zamanda memleketin sorunlarını öğrenmek amacıyla her bölgeden ikişer kişi İstanbul'a çağrılmak suretiyle kendilerinden raporlar istenmiştir. Taşra temsilcilerinin sundukları raporlarda genel itibariyle vergi, ziraat, yol ve köprü inşası ile bayındırlık gibi hususlara yer verilirken eğitim ve mekteplere dair herhangi bir ifadeye yer verilmemiştir. Ancak imar meclislerine verilen talimatın altıncı maddesi taşradaki mektepler ve eğitimin durumunun tespiti hakkında olup meclis üyeleri raporlarında sık sık mektepler ile mektep hocalarının durumlarına dair bilgilere yer verilmiştir. Dolayısıyla bu çalışmada imar meclislerinin gönderdikleri raporlar incelenmek suretiyle taşradaki mektepler ve mektep hocalarıyla ilgili kayıtlar üzerinden eğitime dair bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Eğitim, Tanzimat, Reform, İmar Meclisleri, Osmanlı İmparatorluğu.

Abstract

The Improvement Commissions were established in February 1845 in order to see the results of the Tanzimat implementations in place and to determine what should be done for the development of the country. At the same time, in order to

* Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ekeles@mu.edu.tr

learn about the problems of the country, two people from each region were invited to Istanbul and requested reports from them. While the reports of the representatives of the provinces generally include such things as tax, agriculture, construction of roads and bridges and public works, there is no mention of education and schools. However, the sixth item of the instruction given to the improvement commissions is about the determination of the schools and the educational situation in the provinces, and the reports of the councilors often include information on the situation of schools and the schools teachers. Therefore, in this study, the reports submitted by the improvement commissions will be examined and an evaluation will be made on the trainings of the provinces of schools and schools teachers.

Key Words: Education, Tanzimat, Reform, Improvement Comissions, Ottoman Empire.

1-İmar Meclislerinin Kurulması

Sultan Abdülmecid, Tanzimat sonrası adet haline geldiği üzere her sene Meclis-i Vâlâ'nın açılışına katılır ve açılış konuşmasını yapardı. 13 Ocak 1845 tarihinde katıldığı meclis açılışında okunan Hatt-ı Hümayun'unda Tanzimat ıslahatlarının beklenen neticeyi vermediğini belirterek bu konudaki endişe ve üzüntüsünü dile getirdikten sonra gerekli önlemlerin alınmasını istemişti. Hatt-ı Hümayun'da özellikle askeri reformlarda bir takım başarılar elde edildiğini fakat diğer hususlarda beklenen gelişmelerin sağlanamadığını ifade etmişti. Hatta cehaletin kaynağı olan eğitim hususundaki gelişmelerden memnun olmadığını ve bu konuda bir an önce çalışmalara başlanmasını istedi¹.

Sultan Abdülmecid, Meclis-i Vâlâ'nın açılışında okunan Hatt-ı Hümayun'unda "...her bir husûsda izâle-i cehl-i teba'a kazîye-i hükmiyyesine vâbeste ve mevkûf olmasıyla menba'-i 'ulûm ve fûnûna ve me'haz-ı sînâyi'-i ma'arîf-nümûn olan mekâtib-i lâzime icâd ve inşâası 'ind-i şâhânemizde akdem-i umûrdan 'add olunmağla memâlikin münâsib olan mahallerine iktizâ iden mekteblerin tanzîmiyle tertîb-i 'âmme çaresine bakılsun..."² şeklinde bu durumu açıkça tenkit etmişti. Yani bilim ve tekniğin kaynağı, sanayi bilgisinin temeli olan eğitim işlerinin yeni baştan düzenlenmesi amacıyla ülkenin her yanına okullar açılması ve cahil halkın eğitiminin çaresine bakılmasını istemişti. Sultan Abdülmecid'in nutkunda tenkit ettiği ve eğitim alanında alınması gereken tedbirler özetle şunlardı³:

¹ *Takvim-i Vekâyi (TV.)*, def'a: 280, (12 M 1261 / 21 Ocak 1845); *Ceride-i Havadis (CH.)*, no: 213, (17 M 1261 / 26 Ocak 1845); Ahmed Lûtfî Efendi, *Vak'anüvîs Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*, Cilt: 6-7-8, (Yeniz Yazıya Aktaran: Yücel Demirel), YKY, İstanbul 1999, s.1183-1884.

² *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.)*, *Meclis-i Vâlâ Defterleri (MVL. d.)*, No:470, s.4.

³ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara 1989, s.105-106.

- Halkın cehaleti giderilmeli ve eğitimleri sağlanmalıdır.
- Her düzeyde ve mesleki eğitime önem verilmelidir.
- Dini eğitimin yanında dünyevi eğitim verilmelidir
- Okullar ülkenin uygun olan her yerinde açılmalıdır

Zaten alınacak yeni önlemlerin uygulanabilmesi amacıyla her eyaletten ikişer kişinin İstanbul'a çağrılması kararlaştırıldığı gibi Tanzimat'ın uygulandığı bölgelerde on İmar Meclisi oluşturulmuştur⁴. Meclis-i Umûmi'nin 13 Şubat 1845 tarihli mazbatası gereğince memleketin imarı, vergilerin tayini ve tahsili gibi hususları tespit etmek amacıyla Tanzimat'a dahil olan eyaletlerde imar meclislerinin kurulduğu ilan edildi. Aynı zamanda memleketlerinin sorunlarını bildirmek ve görüş alışverişinde bulunmak üzere her eyaleti temsilen iki Müslüman ve iki kocabaşının⁵ İstanbul'a gönderilmesi istendi. Hem memleket temsilcilerinin masraflarının hem de imar meclislerinin tespit edecekleri sorunların çözümü için gerekli sermayenin hazine tarafından karşılanamayacağı düşünüldüğünden "bank" denilen "sermaye sandığı" kurulmuştu. Bu sandık için çocuklar ve sakatlar hariç olmak üzere erkeklerden fert başına 20'şer kuruş para alınacaktı. Sandıkta toplanacak paranın neması imar faaliyetleri için harcanacaktı⁶.

Hükümet bu işe verdiği önemi göstermek üzere İmar Meclisi üyelerini "sefîyye ve ilmiyye" sınıfına mensup kişiler arasında seçmişti. Ayrıca heyet üyelerinin maiyetine işbilir kimseler arasından birer katip tayin edildiği gibi hepsine ayrı ayrı maaşlar tahsis edilmiştir. İmar meclislerinin kurulduğu,

⁴ BOA., MVL. d., No: 470, s.16; BOA., İrade, Mesâil-i Mühimme (İ. MSM.), 3 / 45, lef: 6, (5 S 1261 / 13 Şubat 1845); İmar meclislerinin kuruluşu ve işlevleri hakkında bkz. Musa Çadırıcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK, Ankara 1997, s.199-202; Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Tanzimat Dönemi İmar Meclisleri", *OTAM, Sayı: 3*, Ankara 1992, s.323-332; Metin Ünver, "Tanzimat Taşrasının İstanbul Buluşması: İmar Meclislerinin Kurulması Süreci", *Eski Çağ'dan Günümüze Yönetim Anlayışı ve Kurumlar*, (Editör: Feridun M. Emecen), Kitabevi, İstanbul 2009, s.119-160; Ayla Efe, "Tanzimat'ın Misyon ve Vizyonu: Ülkenin Zenginleşmesi, Halkın Refah Seviyesinin Yükseltilmesi", *Musa Çadırıcı'ya Armağan Yazılar*, Bilgin Kültür Sanat Yay., Ankara 2012, s.114-115; Ayla Efe, "İmar Meclisi Raporlarının Kaynak Niteliği Üzerine Bir Değerlendirme: Tekfurdağı Örneği", *Belleten, Cilt: LXXV, Sayı: 273*, Ankara, Ağustos 2011, s.471; Tülay Ercoşkun, "İmar Meclislerinin Raporlarında Evlenme (1845-1847)", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, Cilt: 8, Sayı:2 (Haziran 2011)*, s.169-172; Reşat Kaynar, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, TTK, Ankara 1985, s.633; Roderic H. Davison, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform, Cilt: 1*, (Çeviren: Osman Akinhay), İstanbul 1997, s.54-55.

⁵ Memleketlerini temsilen İstanbul'a gelen iki Müslüman ve iki gayrimüslimin listesi için bkz. Ünver, *a.g.m.*, s.156-160.

⁶ BOA., İ. MSM., 3 / 45, lef: 6.

üyelerinin isim ve şöhretleri ile maaşlarına dair mazbata Meclis-i Umûmi'de okunarak ilan edildi⁷.

Meclis-i Umûmi'de yapılan son toplantıda memleketin imarı için yapılacak düzenlemelere dair nasıl bir yol izleneceği netleştirilmiştir. Bunun için ilk başta taşradan temsilcilerin celbi ve sonrasında imar meclislerinin taşraya gönderilmesi uygun bulunmuştu. Meclis-i Umûmi mazbatasında iki nokta öne çıkmıştı. Birincisi ülke genelinde dengesiz vergi düzeninin değiştirilmesi, diğeri ise ülkenin mamuriyeti için bazı yolların tesviyesi ve tanzimiydi. Vergilerin ıslahı için her mahallin temettüat sayımının yapılması ve hasılatının layıkıyla tahkik olunması gerekiyordu. Bunun için yapılması düşünülen temettüat sayımları bölgelerin defterdar, müşir ve kaymakamları aracılığıyla yapılacak, taşraya gönderilecek imar meclisleri vasıtasıyla da kontrol edilecekti⁸.

Hükümet yetkilileri kurulmasına karar verilen imar meclislerinin yapacakları işleri ve memleketin imarı için gerekli olan tavsiyelerini çok önemsemişlerdi. Bunu göstermek üzere imar meclislerinin taşradan gönderecekleri evrakların doğrudan Meclis-i Vâlâ'ya hitaben yazılması ve Meclis-i Vâlâ Evrak Müdürü'nün bizzat gelen evraklarla ilgilenmesine karar verilmiştir. Ayrıca meclis üyelerinin gittikleri mahallerde hiç kimseye yük olmamaları için üyelerine ve katiplerine ayrı ayrı maaş ve harcırah tahsis edilmiştir. Maaşlarının birer aylığı peşinen ödendiği gibi aylık 300.000 kuruş tutacak maaş ve harcırahların ise “*bank tabir olunan sermaye sandığından*” tahsis edilen akçeden ödenmesi için maliye hazinesine yazı gönderilmişti⁹.

Memleket temsilcilerinin verdiği bilgileri yerinde incelemek amacıyla imar meclisleri kurulmuş ve İstanbul'a gelmiş olan memleket temsilcilerine kendileriyle birlikte taşraya çıkacak İmar Meclisi üyeleriyle uyum içinde çalışmalarını bildirilmişti. Nisan 1845'te toplanmış olan 240 temsilci iki ay kaldıkları İstanbul'da konaklarda misafir edilmişlerdi. Meclis Başkanı Süleyman Paşa, 17 Mayıs 1845 tarihli toplantıda eyalet temsilcilerinden memleketlerine dönmelerini istedi¹⁰. Bundan sonra memleket temsilcileri

⁷ Bkz. *BOA., İ. MSM., 3 / 45*, (11 S 1261 / 19 Şubat 1845); *BOA., İ. MSM., 3 / 49, lef: 1, 2*; Ancak bu arşiv belgesindeki imar meclisi üyeleri ile diğer kaynaklardaki listeler arasında bazı farklar vardır. Bkz. Ahmet Lûtfî Efendi, *a.g.e.*, s.1188-1189; Ahmet Rasim, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Reform Çabaları İçinde Batış Evreleri*, İstanbul 1987, s.224.

⁸ Ünver, *a.g.m.*, s.128-129.

⁹ Meclis-i Vâlâ'nın 16 Mart 1845 tarihli mazbatası için bkz. *BOA., İ. MSM., 3 / 49, lef:3*.

¹⁰ *BOA., İ. MSM., 4 / 59*; Taşralardan gelen temsilcilere hitaben Meclis-i Vâlâ Başkanı Süleyman Paşa'nın yaptığı konuşma metni için bkz. “Rifat Paşa merhumun bi'd-def'at Meclis-i Vâlâ riyâsetinde ve muahharen Meclis-i Tanzimat azalığında bulunduğu vakitlerde kaleme almış olduğu mazbatalardan bazılarının suretleridir” başlıklı kısım. Mehmed Sadık

Padişaha hitaben bir yazı ile teşekkürlerini bildirdiler. Daha sonra dönüş masrafları hazineden karşılanmak üzere imar meclisleri ile memleketlerine döndüler¹¹.

İmar meclislerinin görevleri, ülkenin bayındır kılınarak, halkın güvenliği ve refahını temin etmek üzere yararlı işler yapmaktı. Bir başkan ve iki üyeden oluşan imar meclisleri yaklaşık 7-8 ay görev bölgelerini gezerek hazırladıkları raporları İstanbul'a göndermişlerdir¹². İmar Meclisi üyelerine ise açık ve gizli olmak üzere talimatnameler verildi¹³. Meclislerin görevi memleketin gelişmesine katkı yapacak sosyal ve ekonomik alanlarda incelemeler yapmak ve tespit edilen sorunlara dair raporlar düzenlemektir. Özellikle vergi konusu şikayet edildiği için bu husustaki asıl yetkilinin müşir, defterdar ve kaymakamlar olduğu ifade edildi. Dolayısıyla İmar meclislerinin tespit edilen sorunlara ve devlet işlerine müdahale etme yetkisi yoktu.

İstanbul'a gelen memleket temsilcilerinden bölgelerinin sorunlarına dair düşüncelerini yazılı olarak iletmeleri istenmiş, ayrıca bu kişiler takım takım Meclis-i Vâlâ'ya davet edilerek memleketlerinin sorunlarını sözlü olarak ifade etme imkanı sağlanmıştı. Eyalet temsilcilerinin yazılı ve sözlü olarak bildirdikleri konular genellikle vergilerin dağıtımı ve tahsilinde yaşanan haksızlıklar ile yol, köprü yapımı ve içme suyu gibi imar faaliyetlerinden ibaretti. İstanbul'a çağrılan vücut ve kocabaşların yazılı ve sözlü olarak sundukları layihalar bir tasnife tabi tutulduğunda memleketlerin sorunlarına dair ifade ettikleri hususlar 12 ayrı başlık altında sıralanmıştır. Bu konular şunlardı¹⁴:

- 1-Vergilerin yeniden düzenlenmesi
- 2-Vergisi ağır olan mahallerin vergilerinin düşürülmesi
- 3-Yardıma muhtaç mahallere nakdi yardım yapılması
- 4-Vergilerin mahsul zamanı tahsili olunması
- 5-Yol ve köprü inşası ile nehirlerin ıslahı

Rifat Paşa, *Müntehabat-ı Âsar*, İstanbul 1290-1293, s.2-5; *Muharrerat-ı Nadire*, Cilt: 14, sene 1289, s.585-589.

¹¹ Seyitdanlıoğlu, *a.g.m.*, s.327.

¹² Çadircı, *a.g.e.*, s.199-202.

¹³ İmar Meclisi üyelerine verilen açık ve gizli talimatlar için bkz. *BOA., MVL. d., No: 470*, s.17-20, (5 S 1261 / 13 Şubat 1845); *BOA., İ. MSM., 3 / 45, lef:2, 5*; *BOA., Sadaret, Divan Kalemî (A. DVN.), 12 / 2*, (8 Safer 1261 / 16 Şubat 1845); Ancak daha sonra bu talimata ilaveler yapılarak 11 maddeye çıkarılmıştır. *BOA., MVL. d., No: 470*, s.66-71, (2 Ca 1261 / 9 Mayıs 1845).

¹⁴ *BOA., MVL. d., No: 470*, s.64-65.

- 6-Ziraat Meclislerinde çözümlenecek hususlar
- 7-Hazineye dair hususlar
- 8-Meclis memurlarına işarı lazım gelen hususlar
- 9-Aşiretlerin iskanı ve nüfusun artmasına yönelik hususlar
- 10-Ecnebi tebaaya dair hususlar
- 11-Mahalli coğrafyaya dair hususlar
- 12-Memlekete dair çeşitli konular

Eyalet temsilcileri ile Meclis-i Vâlâ'da yapılan son toplantıdan sonra Meclis-i Vâlâ Başkanı Süleyman Paşa bir hitabe yayınladı. Bu hitabesinde memleket temsilcileri tarafından yapılan tekliflerin üç noktada birleştiğini bunların, imar-ı memlekete lazım gelen iane-i nakdiye, yol ve köprü inşası ile verginin tadil ve tesviyesi olduğunu belirtti. İlk iki maddenin imar meclisleri tarafından merkeze bildirildiği takdirde gereğinin yapılacağını, üçüncü maddenin ise her mahallin vali ve defterdarına bırakıldığını dolayısıyla muhassıllar ile vergi toplanmasına son verildiğini ifade etmişti¹⁵.

Memleketin imarı amacıyla Ekim 1845'te "Tensikat-ı Mülkiye" adı verilen bir program başlatılmış olup başarılı olabilmesi amacıyla taşrada bulunan müşir, mutasarrıf, defterdar, ordu mensupları ve diğer memurlara hitaben gönderilen yazılarda İmar Meclisi üyelerinin çalışmalarına katkı sağlamaları ve her türlü kolaylığı göstermeleri istenmiştir¹⁶. Meclis-i Vâlâ'da görüşülerek karara bağlanan bu programın dört unsuru vardır. Bu unsurlar, vergi adaletinin sağlanması, yol ve nehirlerin tesviyesi ile halka kredi verilmesi, eğitim sisteminin düzenlenmesi ve mülki düzenlemelerin yapılmasıdır¹⁷.

İmar meclislerinin yaptıkları incelemeler sonucunda gönderdikleri raporların tasnife tabi tutularak öncelikle icrası mümkün olan konuların ele alınmasına karar verildi. Bu maksatla "Tensikat-ı Mülkiye" için İstanbul'a yakın yerlerin imarına öncelik verildi. İzmit taraflarına Serasker Süleyman Paşa, Gelibolu tarafına ise Kaptan-ı Derya Mehmet Ali Paşa görevlendirildi. İmar Meclisi raporlarına dayalı olarak Gelibolu taraflarının imarını gerçekleştirmek üzere gönderilmiş olan Kaptan-ı Derya Mehmet Ali Paşa'nın Tekfurdağ, Şarköy, Malkara, İpsala, Keşan, Megri, Ferecik ve

¹⁵ "Tavzih-i Maksad" şeklindeki bu hitabı için bkz. Mehmed Selahaddin, *Bir Türk Diplomatının Evrâk-ı Siyâsiyyesi*, Alim Matbaası, İstanbul 1306, s.137-140; Kaynar, *a.g.e.*, s.634-637.

¹⁶ BOA., *İ. MSM.*, 4 / 69, lef: 1, 2, 4.

¹⁷ Efe, "Tanzimat'ın Misyon ve Vizyonu...", s.114.

Evreşe kazalarındaki yol, köprü, kaldırım, iskele, duvar vb. yapıların inşa ve düzenlenmesi amacıyla 124.100 kuruş masraf yapılmasına dair talebi Meclis-i Ali'de uygun bulunmuştur. Hatta Kaptan-ı Derya Mehmet Ali Paşa'ya gönderilecek yazıda yapılacak masrafın bu miktarı geçmemesine ve mevsim şartlarına dikkat edilerek inşa faaliyetlerinin yürütülmesi istendi. Ayrıca bu masrafın kaymakamlıklar tarafından karşılanmasına ve masraf defterlerinin düzenlenerek gönderilmesi istenmiştir¹⁸.

Diğer bölgelerde yapılması istenen yollar ve limanların keşfi ve haritalarının düzenlenmesi amacıyla Erkan-ı Harbiye Zabitanları ile Mühendislerden oluşan memurlar gönderilmiştir. Ancak Meclis-i Vâlâ Başkanı Süleyman Paşa'nın Seraskerlik makamına tayin edilmesi üzerine imar meclislerinin çalışmaları yarım kaldı. Memleketin çeşitli yerlerine gönderilen mühendisler ve diğer memurların hazırladıkları haritalar ve raporlar daha sonra uygulanmak üzere sandıklara kaldırıldı. Dolayısıyla pek çok paralar harcanarak başlatılmış olan bir yenilik teşebbüsü daha projeyi başlatan kişinin görevinden alınmasıyla sonuçsuz kalmıştır¹⁹. Süleyman Paşa'nın Meclis-i Vâlâ Başkanlığı'ndan azli ve Serasker²⁰ olarak tayin edilmesinden sonra kaleme alınan 17 Ağustos 1845 tarihli yazıda Tensikat-ı Mülkiye icabınca başlatılmış olan faaliyetlerin Devlet için son derece mühim olduğu, bu görev değişikliğinin tensikat-ı mülkiyeye asla zarar vermeyeceği belirtilerek görevli memurların öncekinden daha fazla bu işe önem vermeleri ve bir an önce güzel sonuçlar alınmasına gayret edilmesi tembih edilmiştir²¹. İmar meclislerinin hamisi Meclis-i Vâlâ Başkanı Süleyman Paşa'nın bu görevden alınmasından sonra meclislerin çalışmalarına verilen önem giderek azaldı. Her ne kadar Tensikat-ı Mülkiye'nin gerçekleştirilmesi amacıyla meclislerin çalışmalarına daha çok önem verilmesi istenmiş ise de 13 Ocak 1846 tarihli Meclis-i Vâlâ toplantısında fazla masrafa neden oldukları ve hazineye yük getirdikleri gerekçesiyle imar meclislerinin Mart ayına kadar kalan işlerini bitirerek İstanbul'a dönmelerine karar verildi. Bu toplantıda imar meclislerinin görevlerini tamamlayarak dönmeleri hususunda alınan karar bir talimat şeklinde birkaç gün sonra yapılan Meclis-i Umûmi'de okunarak ilan edilmiştir. Dolayısıyla imar meclislerinin çalışmalarına Mart

¹⁸ BOA., *Cevdet, Nafta (C. NF.)*, 43 / 2138, (9 S 1262 / 6 Şubat 1846).

¹⁹ Ahmet Lütfi Efendi, *a.g.e.*, s.1189-1190, 1198.

²⁰ Süleyman Paşa, 12 Kasım 1843-8 Ağustos 1845 tarihleri arasında Meclis-i Vâlâ Başkanlığı yapmış ve bu tarihte Serasker tayin edilmiştir. Seyitdanlıoğlu, *a.g.m.*, s.325, not:12; Süleyman Paşa'nın Temmuz 1845 tarihine kadar Meclis-i Vâlâ Başkanlığı ve Temmuz-Aralık 1845 tarihleri arasında Seraskerlik yaptığına dair bkz. Sinan Kunteralp, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922) Prosopografik Rehber*, İSİS, İstanbul 1999, s.9.

²¹ BOA., *İ. MSM.*, 4 / 69, lef: 3.

1846 tarihi itibarıyla son verilmesi düşünülmüştür²². Ancak arşiv belgeleri incelendiğinde İmar Meclisi üyelerinin bir süre daha görev bölgelerinde bulduklarını görülmektedir.

İstanbul'a çağrılan memleket temsilcilerinin sundukları layihalarında yer alan konuların tasnife tabi tutulmasından sonra hazırlanan ve Meclis-i Vâlâ'ya sunulan yazıdaki maddelerin üzerlerine yazılan şerhler dikkatle incelendiğinde Sultan Abdülmecid'in 13 Ocak 1845'te mecliste okunan Hatt-ı Hümayun'unda dikkat çektiği hususlardan olup cehaletin kaynağı olarak görülen eğitim ve mektepler konusundaki eksikliklere dair herhangi bir ifadenin yer almadığı anlaşılmaktadır. Buna rağmen İmar Meclisi üyeleri ile memleket temsilcilerine hitaben yazılan 18 Mayıs 1845 tarihli talimatnamede cehaletin kaynağı olan eğitim işlerindeki eksikliğin ortadan kaldırılması amacıyla Meclis-i Maarif-i Muvakkat'ın kurulduğu ifade edilmiştir²³. Aslında eğitimle ilgili reform hareketlerine Tanzimat öncesi başlanmıştı. II. Mahmud devrinde 5 Şubat 1839'da Meclis-i Umur-ı Nafia tarafından hazırlanan bir talimatta, mekteplerin ıslahı yoluna gidilmesine karar verilmişti. Yine aynı yıl Rüştiye Mektepleri kurulduğu gibi Mehmed Esad Efendi'nin Nazırlığı'nda Mekatib-i Rüştiye Nezareti ihdas edilmişti. Ancak bu nezaret sıbyan mekteplerinin ıslahı dışında eğitim alanında herhangi bir adım atamamıştı. Sultan Abdülmecid'in yukarıda ifade edilen Hatt-ı Hümayunu'nda eğitim hususundaki beklentileri şu sözlerle ifade edilmişti: *"Uyruklarımın refahı için her önlemi alınız. Gelişmenin gerçekleşmesi, gerek din gerek dünya işlerinde bilgisizliğin kaldırılmasına bağlı. Bilimlerin ve fenlerin öğretilceği sanayi okullarının kurulması en öncelikli işlerden saymaktayım"*. Meclis-i Vâlâ bu direktif üzerine bir eğitim programı hazırlatma girişiminde bulundu. Bunun üzerine 13 Mart 1845'te din, ordu ve bürokrasi kesimlerinden seçilen uzman ve aydınlardan oluşan Meclis-i Maarif-i Muvakkat kurulmuştur. Meclis-i Vâlâ'nın bir komisyonu olan bu kurulun görevi eğitim işlerinin düzenlenmesiydi²⁴. Üyeleri ilmiye, kalemiye ve seyfiyeden olmak üzere teşkil edilen Meclis-i Maarif-i Muvakkat'ın asıl görevi *"mekatib-i sıbyanın"* ıslahıydı. Haftada iki gün çalışacak meclisin başkanı Melek Paşazade Abdülkadir Bey, üyeleri ise Arif Hikmet Bey, Vakanüvis Esad Efendi, Fetva Emini Arif Efendi, Mekteb-i Harbiye Nazırı Ferik Emin Paşa, Mütercim-i Evvel İzzet Mollazade Fuad Efendi, ricalden Said Muhib Efendi ve katip ise Recai Efendi'ydi²⁵. Bu meclis, 27 Haziran 1846'da Meclis-i Maarif-i Umumiye'ye, 1847 senesinde

²² BOA., İ. MSM., 6 / 91, (27 M 1262 / 25 Ocak 1846).

²³ BOA., A. DVN., 12 / 37, (11 Ca 1261 / 18 Mayıs 1845); BOA., İ. MSM., 4 / 59.

²⁴ Necdet Sakaoğlu, *Osmanlı Eğitim Tarihi*, İstanbul 1993, s.72-73.

²⁵ Ahmet Lûtfi Efendi, a.g.e., s.1191; BOA., MVL. d., No: 470, s.24-25.

ise Mekatib-i Umumiye Nezareti'ne dönüştürüldü. Meclis-i Muvakkat'ın önce Meclis-i Maarif-i Umumi'ye sonrada Mekatib-i Umumiye Nezareti'ne dönüştürülmesi yukarıda ifade edilen "Tensikat-ı Mülkiye"nin eğitimle ilgili unsuruna işlerlik kazandırmıştır.

İmar Meclisi üyeleri Haziran 1845 tarihinden itibaren görev bölgelerine ulaşarak²⁶ kendilerine verilmiş olan talimatın 6. maddesinde yer alan "*Ber-müktezâ-yı irâde-i seniyye cenâb-ı tâcidârî taşracâ karârgâr olacak mekâtib nizâmâtının mevkûf-ı 'aleyhi olduğu üzre her kazâda ne kadar mekteb vardır ve vakıflarından hoca ve halifelerine vazîfe ve mu'ayyinân-ı sâire verilmekte ise kadr-ı kifâyede midir değil midir olmadığı takdirde derece-i kifâyesi nedir ve zikr olunan mekteblerin muhtâc-ı ta'mîr olanları var mıdır olduğu sûrette vakıfları müsâ'id midir değil midir ve bilâ-vakf mekteb var mıdır ve vakfi olmayan mekteblerin ta'mîri ve müceddeden mekteb inşâsı lâzım gelür ise kaç mektebin ta'mîr ve tecdîdi muktezâ midir ve ta'mîr ve inşâsı oraların ebniyesi usûlüne göre ne kadar masrafla vücûde gelebilür ve ahâlden çocuklarını mektebe virüb müdâvâmetine gayret iden nedir ve müdâvâmetine gayret şöyle dursun aslâ mektebe virmeyeni ekser olduğu mütevâtir olduğundan mahallerince nizâmât-ı mümkin ve müdâvâmet-i 'umûmiyesi ne güne esbâba mütevâkıfdir güzelce anlaşılması"* şeklindeki emir gereğince mektepler ve mektep hocalarının durumlarına dair bilgileri derlemeye başladılar.

Yani talimatın eğitimle ilgili maddesinde taşradaki mekteplerin sayısı, fiziki durumları, vakıflı olanlar ile olmayanların tespit edilmesi, mektep hocalarına ve halifelerine yeterli maaş verilip verilmediği ve ahalinin çocuklarının eğitim almasına gayret edip etmediklerinin tespiti istenmiştir²⁷.

2-Rumeli İmar Meclisi üyelerinin raporlarında eğitim

İmar Meclislerine verilen talimatnamenin eğitimle ilgili maddesi gereğince Üsküp İmar Meclisi üyeleri Kumanova Kasabası'nın idarecileri ve ahaliilerini meclise davet ederek 30 Temmuz 1845 tarihli toplantıda mektepler ve mektep hocalarına dair bilgi aldılar. Kumanova Kasabası'nda Tatar Sinan Bey vakfı ve Üskübî İbrahim Bey vakfına ait olmak üzere iki adet mektep vardı. Bunlardan Tatar Sinan Bey vakfına ait mektepte görev yapan hocalara senelik 50 kuruş tahsisat ayrılmış iken Üskübî İbrahim Bey

²⁶ Erzurum İmar Meclisi üyelerinin 7 Haziran 1845 tarihinde İstanbul'dan ayrıldıkları ve 20 Haziran 1845 tarihinde şehre ulaşarak memuriyetlerine dair fermanı mecliste okutarak ahaliye ilan ettiklerine dair bkz. BOA., *Sadaret, Mektubi Kalemî (A. MKT.)*, 25 / 5; Selanik İmar Meclisi üyelerinin 13 Haziran 1845 tarihinde şehre ulaştıkları ve fermanı okuttuklarına dair bkz. BOA., *İrade, Meclis-i Vâlâ (İ. MVL.)*, 66 / 1253, lef:1.

²⁷ Ünver, *a.g.m.*, s.150.

vakfına ait mektebin hocaları için tahsis edilmiş herhangi bir para yoktu. Bu mektebin öğrencilerinden haftalık ikişer para toplanıyor ve hocaların maaşları ödeniyordu. Meclis üyeleri her iki mektep öğrencilerinin de sabah tüm gün ve öğleden sonra iki saat eğitim gördüklerini ancak bunun yeterli olmadığını ve cehaletin giderek arttığını tespit etmişlerdi. Dolayısıyla bu iki mektebin düzenlenmesi halinde kasabanın çocukları okuma yazma öğrenecekleri gibi talim-i funun da edebileceklerdi. Bunun için Tatar Sinan Bey vakfındaki vazifeli mektep hocalarının senelik maaşlarına 50 kuruş zam yapılması, Üskübî İbrahim Bey vakfı mektebi hocalarına ise aylık 150, halifelerine ise 60'şar kuruş maaş tahsis olunması halinde her iki mektepte de sabahtan akşama kadar eğitim yapılabilecekti. Kumanova Kasabası ahali ise mektep hocalarına maaş tahsis edilmesi ve mekteplerin yeni baştan düzenlenmesi halinde çocuklarını mektebe göndermeye Üsküp Meclisi huzurunda söz vermişlerdi²⁸.

Üsküp İmar Meclisi üyeleri Kalkandelen Kazası ve Gostivar Nahiyesi'ndeki mekteplerin durumunu tetkik etmek amacıyla memleket ileri gelenlerini ve bilgi sahibi olanlarını meclise davet etti. Buna göre Kalkandelen'de dokuz, Gostivar da ise iki mektep bulunmaktadır. Kalkandelen'deki mekteplerin tamamı harap durumdadır. Ayrıca hiçbirinde görevli bir hoca bulunmamaktadır. Yine bunların altı adedinin vakfı vardır. Üç adet mektep ise hocaların kendi hanelerindedir. Bu mekteplerde çocuklar günde iki üç saat eğitim gördükten sonra günün kalan kısmını boş geçiriyorlardı. Bu durum giderek cehaletin artmasına neden olmaktadır. Meclis üyelerine göre mekteplerin belli bir düzene bağlanması halinde bütün çocukların okuma-yazmaya heves edecekleri aşıkardı. Bu nedenle Kalkandelen'de bulunan mekteplerden ikisinin, Gostivar'daki mekteplerden ise birisinin birleşik mektep haline getirilerek hoca ve görevli tayin edilmesi durumunda umut edilen başarı kısa zamanda elde edilmiş olacaktır. Birleşik mekteplerin hocalarına 150'şer, halifelerine ise 60'şar kuruş aylık maaş tahsis edilmesi halinde çocukların sabahtan akşama kadar eğitim almaları sağlanmış olacaktır. Kalkandelen ve Gostivar'ın ileri gelenleri ve memleket temsilcileri bundan sonra çocuklarının eğitimlerine dikkat edeceklerine dair söz vermişlerdi²⁹.

Üsküp İmar Meclisi'nin bir diğer raporu ise Prizren'e bağlı Lom Nahiyesi ile ilgiliydi. Lom Nahiyesi'nin 15 köyü Müslüman olup bunların nüfusu 1423'dü. Ancak bu köylerin hiçbirinde mektep yoktu. Çocuklar eğitim alamadıkları için cehalet had safhadaydı. Bu köylerin tamamının

²⁸ BOA., A. MKT., 26 / 58, lef:3.

²⁹ BOA., A. MKT., 26 / 62, (30 B 1261 / 4 Ağustos 1845).

birbirine yakın olması nedeniyle birleşik tarzda üç mektep ve bir cami inşa edilmesi halinde çocuklar ve ahali dini ve dünyevi bilgileri rahatlıkla öğrenebilirdi. Bunun için ehl-i vukuf şahısların keşifleri sonucu yapılacak binalar için 8500 kuruşa ihtiyaç duyulduğu anlaşılmıştı. Buna göre³⁰;

Nahiye-Köy	İnşa edilecek bina	Tahmini masrafı
Lom Nahiyesi	Cami	5000 kuruş
Bican Köyü	Mektep	1000 kuruş
Boborak Köyü	Mektep	1000 kuruş
Doda Köyü	Mektep	1500 kuruş
Toplam		8500 kuruş

Yanya İmar Meclisi'nin raporuna göre Yanya, dört nahiye ve bu nahiyelere bağlı çiftlik ve köylerden ibarettir. Yanya dahilinde Müslüman ve gayrimüslimlere ait mektepler hakkında iki ayrı rapor hazırlamıştır. Buna göre Yanya'da Hıristiyan tebaaya ait dört mektep vardır. Bunların vakıfları ve görevli muallimleri olup eğitim konusunda herhangi bir sıkıntıları yoktur. Yahudi taifesinin ise yedi adet mektebi mevcuttur. Bu mektepler ise hahamların kontrolü altında ve eğitim hususunda oldukça iyi durumdaydılar. Yanya dahilindeki büyük köylerde mektep olarak inşa edilmiş bağımsız binalar mevcut iken küçük köyler ve çiftliklerde ise kiliseler bitişiğindeki bazı mahaller mektep olarak kullanılmaktadır. Yanya'daki mekteplerin genelinde görevli muallimler mevcut iken, bazılarında ise maaşları çocukların babaları tarafından ödenen muallimler tarafından eğitim verilmektedir. Mekteplerin durumu hakkında bilgi almak üzere meclise davet edilen kocabaşılar mekteplerinin tamiri, yeniden inşası, muallimlerin maaşları veya başkaca herhangi bir yardım talebi ve ihtiyaçlarının olmadığını beyan ederek, çocukların eğitimi hususunda gerekli olan gayreti göstereceklerini beyan etmişlerdi³¹.

Yanya İmar Meclisi'nin bir diğer raporuna göre Yanya'da, Müslümanlara ait 13 adet mektep vardır. Bunların büyük bir kısmı tamire muhtaç hatta bir kaçı yıkık durumdadır. Mektep hocalarına ödenen maaşlar ise oldukça düşük, İstanbul veya diğer şehirlerde olduğu gibi çocukların velileri tarafından parasal yardım yapılmadığı için de günde birkaç saat çocuklara ders veren hocalar daha sonra geçimlerini temin edebilmek için kendi işleriyle meşgul olmaktadır. Bu durum çocukların eğitimlerinin aksamasına neden olmaktadır. Mekteplerin durumunun oldukça kötü olması nedeniyle çocukların velileri ve vasileri de çocuklarını mektebe göndermek istememektedirler. Dolayısıyla bu bilgilerden sonra İmar Meclisi üyeleri

³⁰ BOA., A. MKT., 31 / 82, (28 Z 1261 / 28 Aralık 1845).

³¹ BOA., A. MKT., 27 / 62, lef: 1, (11 Ş 1261 / 15 Ağustos 1845).

Yanya dahilindeki mekteplerin tamiri, yeniden eğitime açılabilmesi ve hoca görevlendirilebilmesi için öncelikle mekteplerin hangi vakıflara bağlı olduklarını ve vakıf şartnamelerini incelemek üzere bir çalışma başlatmıştır. Bunun için Yanya Meclisi azaları ile Kadı ve Kaymakamın bilgisine başvurulmuştur. Daha sonra Yanya Meclis azasından Vahib Efendi ile Dülgerbaşı bütün mekteplerin durumu hakkında bir rapor hazırlamak üzere görevlendirilmişlerdi. Bu kişilerin hazırladığı rapora göre Osman Nuri Paşa ile Emine Hatun tarafından inşa edilen iki mektebin dışındaki 11 adet mektep tamamen yıkık veya tamire ve bakıma muhtaç olup vakıfları da yok olmuş durumdadır. Bu mekteplerden dokuz adedi tamir edilmeleri ve hocalarına aylık 100'er kuruş maaş tahsis edilmesi halinde eğitime açılabilir durumdadır. Bu durumda mektep hocaları geçimlerini sağlamak üzere başka işlerde çalışmak yerine tüm gün çocuklara eğitim verebilecektir. Diğer iki mektep ise tamamen yıkık durumdadır. Tamire muhtaç durumdaki dokuz adet mektebin birisinin vakıf gelirleri kendi masrafını karşılayabilecek durumdadır. Kalan sekiz mektebin ise üç adedinin vakıfları yapılacak masrafı karşılayabilecek durumda değildir. Ancak bunların masraflarını memleketin ileri gelenlerinden olan evlad-ı vakıf karşılayacak durumdadır. Diğer beş mektebin tamir masrafları ile hocaların maaşlarının tamamının Devlet tarafından karşılanması istenirken, Osman Nuri Paşa'nın kurduğu mektebin mualliminin maaşının ise senelik 1200 kuruşa çıkarılması istenmiştir. Ancak yapılacak masrafla tamir ve inşa edilecek mekteplerin küçük ve dar olması nedeniyle 15-20 veya en fazla 25 çocuk eğitim görebilecek olup bunun yetersiz olduğu düşünülmüştür. Bu nedenle tamir edilecek dokuz adet ve yeniden inşa edilecek olan iki adet mektep yerine Mekatib-i Maarif-i Adliye-i Şahane gibi oldukça büyük, 200-300 çocuğun eğitim görebileceği, Arapça ve Farsça eğitim verilebilecek bir mektebin yapılması daha uygundur. Büyük mektebin ise havası ve mevki oldukça güzel olan şehir namazgahı civarındaki boş arsaya yapılması teklif edilmiş olup keşif çalışması için meclis azaları ile İmar Meclisi üyeleri birlikte bölgeye gitmişlerdir. Hatta başka bir görevle şehirde bulunan Mühendis Ahmet Efendi'ye arsanın haritası ve mektebin resmi çizdirilmiştir. Bu mektebin inşası halinde Türkçe bilmeyen çocukların eğitimi için tayin edilecek Arapça ve Farsça hocalarının ise yerli ahaliden ve Rumca bilenler arasından seçilmesi istenmiştir. Bunun üzerine 350'şer kuruş maaşla Yanya ulemasından Mustafa Efendi Arapça, Ali Efendi ise Farsça hocası olarak meclis tarafından oybirliği ile tayin edilmiştir. Mektep çocuklarının okuldan ayrılarak bir sanat ve işte çalışmak için öncelikle Vali'ye müracaat etmeleri ve onun direktifiyle mahkemeye gönderilecek çocukların okuyup-yazmayı öğrenip öğrenmediklerinin Kadı tarafından tespit edilmesi gerekmektedir. Kadı tarafından mektep çocuklarının okuyup yazmayı öğrendiklerine dair bir tezkire verilmemesi halinde kesinlikle sanat, ticaret ve ziraat alanında çalışmalarına müsaade edilmeyecektir. Çocukların okuyup-yazmayı

öğrenmeden bir işte çalıştırılmamasının bir usul (düsturü'l-'amel) haline getirilmesinin şart koşulması istenmiştir. Tüm bunların yapılması halinde çocuklar cehaletten kurtulacağı gibi tahsil-i 'ulum-ı şer'iyeye, din, fen ve nafia konusunda eğitilmiş bir nesil yetişecektir. Bunun için mekteplerin görevli hocalarına senelik 6400 kuruş maaş tahsis edilmelidir. Ayrıca Yanya'daki mekteplerin tamirine 11.000 ve yeni baştan inşa edilecek mektep için de 50.000 kuruşa ihtiyaç olduğu bildirilmiştir³².

Yanya İmar Meclisi üyelerinin 9 Aralık 1847 tarihli bir başka raporuna göre kaza dahilindeki çocukların eğitimi ile ilgili sorunlar yine de tam olarak giderilememiştir. Çocuklar senede birkaç ay mektebe devam etmekte ve vakitlerinin büyük bir kısmını boşa harcamaktadırlar. Ayrıca çocuklar 12 yaşına gelir gelmez ve dini bilgileri öğrendikten sonra mektebi bırakmaktadırlar. Mektebi bırakan çocuklar ise para kazanmak için pek çok farklı sanatla meşgul oldukları için eğitimleri yarım kalmaktadır. Bu nedenle meclise davet edilmiş olan ulema, muhtar ve ihtiyar heyetleri çocukların İslami bilgileri öğrenmeleri ve eğitimlerini tamamlamaları hususunda gerekeni yapacaklarına dair söz vermişlerdi. Hatta çocuklarını mektebe göndermeyen kişileri Yanya Meclisi'ne ihbar edeceklerdi. Böyle bir durum olduğunda hem çocuklar hem de babaları mahkemeye çıkarılarak "tazir"³³ cezası verilecekti. İmar Meclisi üyeleri çocukların 12 yaşını doldurmadan mektepten alınmaması için babalarına tembihte bulunduğu gibi bunun bütün memlekette bir usul haline getirilmesini tavsiye etmiştir³⁴.

Selanik İmar Meclisi'nin raporuna göre Yenice-i Karasu Kazası dahilindeki İskece Köyü'nde bulunan iki mektep İskece Çayı'nın taşkın ve sel sularına dayanamayarak yıkılmıştır. Bu nedenle İskece Çayı'nın taşkınlarının ve mekteplere zarar vermemesinin önlenmesi için sed yapılması istenmiştir³⁵.

Niş İmar Meclisi'nin 23 Ağustos 1845 tarihli raporuna göre kasaba dahilinde Müderris Mehmet Efendi, Emir Hoca, Mehmet Efendi ve Sofu Hoca adında dört mektep vardır. Bu mekteplerin tamamında çocuklar eğitim

³² BOA., A. MKT., 27 / 6, lef: 2, (11 Ş 1261 / 15 Ağustos 1845).

³³ İslam Ceza Hukuku'nda had, kısas ve diyetin dışında kalan suçlar için miktarı önceden belirlenmemiş olan cezalara "tazir" denir. Tazirin sözlük anlamı "men etmek, engel olmak, edeplendirmek, kınamak ve şiddetli dövmek" şeklindedir. İslam hukukçuları taziri, Allah hakkı (kamu yararı) ve ferdi hak olarak ikiye ayırmışlardır. Taziri gerektiren suçlardan birisi "emirlere muhalefet etmek"tir. Başlıca tazir cezaları ise "mahkemeye celp" ve "tehdit"tir. Kadı, kamu yararına uygun olmayan bir davranışı sergileyen kişiyi mahkemeye çağırarak suretiyle davranışlarını düzeltmesi yönünde sert bir şekilde uyarırdı. Esra Yakut, "Tanzimat Dönemi'ne Kadar Osmanlı Hukuku'nda Taziri Gerektiren Suçlar ve Cezaları", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları, Sayı: 2 (2006)*, s.25-40.

³⁴ BOA., A. MKT., 104 / 69.

³⁵ BOA., A. MKT., 104 / 55.

görmektedir. Mehmet Efendi Mektebi'nde 350 kuruş, Sofu Hoca Mektebi'nde 160 kuruş ve Müderris Mehmet Efendi Mektebi'nde ise 60 kuruş senelik maaşla görev yapan hocalar mevcut iken Emir Hoca Mektebi'nin maaşlı bir hocası yoktur. İmar Meclisi, dört mektebin hocalarına senelik 500'er kuruş ödenmesi halinde eğitim faaliyetlerinin yürütülebileceğini ifade etmişti. Ayrıca kasabaya bağlı ve dört saat uzaklıkta bulunan Palanka Mektebi harap durumda olduğundan yeniden bir mektebin inşası gereklidir. Ayrıca kasabada bulunan Emir Hoca Mektebi de harap durumda ve kilisenin yakınlarındadır. İmar Meclisi, kiliseye yakın bir İslam mektebinin böyle harap durumda olmasının yakışık almayacağını ve tamirinin gerekli olduğunu ifade etmiştir. Ancak mektebin vakfiyesinin mahkemede çıkan yangında yok olması nedeniyle gelirleri ve vakfin durumu tespit edilememiştir. Bu nedenle Emir Hoca Mektebi hocalarının maaşları ve diğer giderleri ahalinin vasiyet ettiği akçelerin nemasından karşılanmaktadır. Sonuç olarak İmar Meclisi, Emir Hoca Mektebi'nin 2000 kuruş, Palanka Mektebi'nin ise 1500 kuruş masrafla tamirinin gerekli olduğunu bildirmiştir³⁶.

3-Anadolu İmar Meclisi üyelerinin raporlarında eğitim

Ankara ve Sivas İmar Meclisi üyeleri 20 Temmuz 1845 tarihli toplantıda Ankara'nın Beypazarı Kasabası'nda yedi adet mektebin bulunduğunu ancak görevli mektep hocalarının olmadığını tespit etmişti. Bu nedenle kendilerine maaş tahsis edilmemiş olan mektep hocalarına çocuklardan toplanan haftalık üçer beşer paradan ödeme yapılıyordu. Beypazarı Kasabası ahalisine bundan sonra tamire muhtaç mektep olursa en kısa zamanda bildirilmesi ve çocukların mektebe devamları hususunda tembihte bulunulmuştu. Hatta bazı esnaf çocuklarının çalıştıkları için mektebe gidemedikleri tespit edildiğinden bu çocukların da mektebe devam ettirilmesi istendi. Meclis üyeleri, mektep hocalarının maaşsız çalıştıklarını ve her birine aylık 50'şer kuruş maaş verilmesi halinde cehaletin en büyük kaynağı olan eğitimsizliğin giderilmesi yönünde önemli bir adım atılmış olacağını ifade etmişlerdi³⁷.

Ankara İmar Meclisi üyelerinin tespitine göre Dinek-i Keskin Kazası'na bağlı Gözükızıllı Köyü'ndeki mektep depremde yıkılmış ve vakfı bulunmadığı için yeniden inşa edilememiştir. Mektebin tamiri için 3000 kuruş masrafa ihtiyaç vardır. Ayrıca Dinek-i Keskin Kazası'nın 52 köyünün 15'indeki mektepler yıkık ve tamire muhtaç durumdadır. Bu mekteplerin vakfı bulunmadığı gibi mektep hocaları da yoktur. Köy imamları az bir ücret karşılığında çocuklara eğitim vermektedir. Her bir mektep için 250'şer kuruş

³⁶ BOA., A. MKT., 27 / 29.

³⁷ BOA., A. MKT., 26 / 13, (19 B 1261 / 24 Temmuz 1845).

masraf edildiği takdirde toplamda 3750 kuruşa kaza dahilindeki tüm mektepler tamir edilebilecektir³⁸. Aynı mecliste Ankara'nın Korupazar-ı Nallıhan Kasabası'nda iki mektep olduğu ve bu mektepte de görevli hoca bulunmadığı tespit edilmişti. Mektep hocalarının ücretlerinin ise çocuklardan haftalık olarak toplanan üçer-beşer paradan ödendiği ancak bu miktar maaşın yetersiz olduğu anlaşılmıştır. Dolayısıyla çocukların eğitim ve terbiyesi için her bir okul için senelik 600'er kuruştan 1200 kuruş tahsis edilmesi halinde hem mektep hocalarının maaşları ödenebilecek hem de mekteplerdeki eğitim faaliyetleri daha düzenli şekilde yürütülebilecekti³⁹.

İmar Meclisi üyelerinin Ankara'nın Bala Kazası'na ait tespitlerine göre kaza dahilindeki köylerde 29 adet mektep vardır. Bunların 20'sinin herhangi bir tamire ihtiyacı yoktur. Kalan dokuz mektebin tamire ihtiyaçları olup her birine 350'şer kuruş masraf yapılması gerekmektedir⁴⁰.

Ankara ve Sivas İmar Meclisi üyeleri daha sonra Kayseri şehrine geldiler. Kayseri Meclisi'nde yapılan toplantıda mekteplerin durumlarını incelediler. Müslüman çocukların eğitim gördüğü mekteplerin tamiri ve görevli hocaları hakkında rapor hazırladılar. Bu sırada meclis huzuruna gelen Ermeni milletinin temsilcileri ise sekiz adet mekteplerinin tamire muhtaç durumda olduğunu ve mekteplerinde görevli hocaları olmadığını beyan ederek bu işler için 25.000 kuruşa ihtiyaçları bulunduğunu ifade ettiler. Bu miktar paranın kendi mektepleri için tahsis edilmesi halinde Ermeni milleti olarak Padişahın merhamet ve şefkatine mazhar olacaklarını beyan etmişlerdi⁴¹.

Konya İmar Meclisi üyeleri, Nevşehir ve bağlı kazalarındaki tahkikatını 20 Eylül 1845 tarihinde bitirdikten sonra buraya 60 saat mesafedeki İçil Sancağı'na hareket etmiştir⁴². Meclis üyeleri İçil Sancağı'na ulaştıktan sonra Ermenak, Selendi, Anamur, Gülnar, Cebel-i Evkaf, Sarıkavak, Karataş, Mud, Sinanlı ve Silifke kazalarıyla bunlara bağlı nahiye, kasaba ve köylerdeki mektepler hakkında ayrıntılı bir rapor hazırladı. Bu rapora göre Ermenak Kazası ve köylerindeki mekteplerin vakfı ve hocalarının resmi bir görevi yoktur. Bu nedenle mektep hocaları ahalinin yardımlarıyla geçimlerini temin etmekteydiler. Nefs-i Ermenak ahali yaz aylarında kasaba civarında bulunan bağ ve bahçelere taşındığı için yaklaşık dört ay çocuklarını mektebe gönderememektedir. Yine kasaba ve köylerde yaşayan ahalinin bir kısmı yaz aylarında yaylaya gittiğinde çocuklar hayvan olatmak ve benzeri işlerde çalışmak zorunda kalmakta, bu nedenle Kur'an öğrenme

³⁸ BOA., A. MKT., 26 / 39, (25 B 1261 / 30 Temmuz 1845).

³⁹ BOA., A. MKT., 26 / 38, (25 B 1261 / 30 Temmuz 1845).

⁴⁰ BOA., A. MKT., 26 / 57, (29 B 1261 / 3 Ağustos 1845).

⁴¹ BOA., A. MKT., 23 / 53.

⁴² BOA., A. MKT., 28 / 60.

derslerine de katılmamaktadırlar. Zaten çocuklar kışın Nefs-i Ermenak'ta sekiz ay diğer kasabalarda ise altı ay Kur'an eğitimi alıyorlardı. Bu süre içerisinde mektep hocalarının her birine aylık 25'şer kuruş maaş tahsis edilmesi halinde çocukların Kur'an ve dini bilgileri öğrenmeleri sağlanmış olacaktır⁴³.

Ermenak Kazası ve bağlı köylerinde tamiri gereken ve yeni inşa edilecek mekteplerin tahmini masrafları şu şekildedir:

Kasaba ve köylerde mevcut bulunan mektepler	Tamir edilecek mektepler	Yeni inşa edilecek mektepler
14 kasabadaki mektep sayısı 11 köylerdeki mektep sayısı 25 mevcut mektep sayısı 06 tamiri gerekli olan 19	006 kasabada tamir olacak 230 mektebin tahmini masrafı 1380 kuruş	3 kasabada 9 köylerde 12 adet 175 mektebin tahmini masrafı 2150 kuruş
Muallim sayısı:37 Aylık maaş: 25 kuruş 925 kuruş	Muallim maaşı 925 kuruş 8 ay 7400 kuruş	Yapılacak masraf 3530 mektebin inşa bedeli 7400 muallimin 8 aylık maaşı 10930 kuruş

Selendi Kazası ve köylerinde tamiri gereken ve yeni inşa edilecek mekteplerin tahmini masrafları şu şekildedir:

Kasaba ve köylerde mevcut bulunan mektepler	Tamir edilecek mektepler	Yeni inşa edilecek mektepler
7 mektep sayısı 1 tamiri gerekli olan 6		27 kasaba ve köylerde 01 tamiri gerekli olan 28 190 mektebin inşa bedeli 5320 kuruş ⁴⁴
Muallim sayısı: 34 Aylık maaş: 25 kuruş 850 kuruş	Muallim maaşı 850 kuruş 6 ay 5100 kuruş ⁴⁵	Yapılacak masraf 5320 mektebin inşa bedeli 5100 muallim 6 aylık maaşı 10420 kuruş ⁴⁶

Selendi Kazası'na bağlı Belene-i İnceağzı Kasabası'nda tamiri gereken ve yeni inşa edilecek mekteplerin tahmini masrafları şu şekildedir:

⁴³ BOA., A. MKT., 30 / 76, s.2-15, (21 Za 1261 / 21 Kasım 1845).

⁴⁴ Bu tutar belgede 5300 kuruş olarak verilmiştir.

⁴⁵ Bu tutar belgede 6100 kuruş olarak verilmiştir.

⁴⁶ Bu tutar belgede 11400 kuruş olarak verilmiştir.

Kasaba ve köylerde mevcut bulunan mektepler	Tamir edilecek mektepler	Yeni inşa edilecek mektepler
7 kasabadaki mektep sayısı		10 kasaba ve köylerde <u>150 mektebin inşa bedeli</u> 1500 kuruş
Muallim sayısı: 17 <u>Aylık maaş: 25 kuruş</u> 425 kuruş	Muallim maaşı 425 kuruş <u>6 ay</u> 2550 kuruş	Yapılacak masraf 1500 mektebin inşa bedeli <u>2550 muallimin 6 aylık maaşı</u> 4050 kuruş

Selendi Kazası'na bağlı Belene-i Pazarcık Kasabası'nda tamiri gereken ve yeni inşa edilecek mekteplerin tahmini masrafları şu şekildedir:

Kasaba ve köylerde mevcut bulunan mektepler	Tamir edilecek mektepler	Yeni inşa edilecek mektepler
9 kasabadaki mektep sayısı		4 kasaba ve köylerde <u>150 mektebin yeni inşa bedeli</u> 600 kuruş
Muallim sayısı: 13 <u>Aylık maaş: 25 kuruş</u> 325 kuruş	Muallim maaşı 325 kuruş <u>6 ay</u> 1950 kuruş	Yapılacak masraf 600 mektebin inşa bedeli <u>1950 muallimin 6 aylık maaşı</u> 2550 kuruş

Selendi Kazası dahilinde bulunan Bahşiş Aşireti daha önce Anamur Kazası'nda iskan olunmuş iken Tanzimat'tan sonra Anamur'dan ayrılarak cemaat olarak kaydedilmişlerdi. Kış aylarında Selendi Kazası dahiline çadır kuran, yaz aylarında ise Anamur Kazası'ndaki yaylalarda hayvancılık yapan aşiretin çerge (çadır)⁴⁷ tarzında üç mektebi vardı. Çadır tarzındaki bu mekteplerde yazın ve kışın çocuklara Kur'an eğitimi veriliyordu. Kazanın diğer kasaba ve köylerinde olduğu gibi aşiret mektebi için görevlendirilecek üç hoca için aylık 25'er kuruş maaş tahsis edilmesi istenmiştir.

Anamur Kazası'nda tamiri gereken ve yeni inşa edilecek mekteplerin tahmini masrafları şu şekildedir:

⁴⁷ Çerge, iki direkli hafif çadır, derme çatma bina ve kulübe demektir. İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı, İstanbul 2011, s.225.

Kasaba ve köylerde mevcut bulunan mektepler	Tamir edilecek mektepler	Yeni inşa edilecek mektepler
34 mektep sayısı <u>05 tamiri gereken mektep</u> 29	05 tamiri gereken mektep <u>60 mektebin tahmini masrafı</u> 300 kuruş	10 inşa edilecek mektep <u>190 mektebin tahmini masrafı</u> 1900 kuruş
Muallim sayısı: 45 <u>Aylık maaş: 25 kuruş</u> 1125 kuruş	Muallim maaşı 1125 kuruş <u>6 ay</u> 6750 kuruş	Yapılacak masraf 2200 mektebin inşa bedeli <u>6750 muallimin 6 aylık maaşı</u> 8950 kuruş

Gülнар Kazası'nın Belene-i Bozağaç Kasabası'nda tamiri gereken ve yeni inşa edilecek mekteplerin tahmini masrafları şu şekildedir:

Kasaba ve köylerde mevcut bulunan mektepler	Tamir edilecek mektepler	Yeni inşa edilecek mektepler
11 kasabadaki mevcut mektep sayısı		1 inşa edilecek mektep <u>250 tahmini masrafı</u> 250 kuruş
Muallim sayısı: 12 <u>Aylık maaş: 25 kuruş</u> 300 kuruş	Muallim maaşı 300 kuruş <u>6 ay</u> 1800 kuruş ⁴⁸	Yapılacak masraf 0250 mektebin inşa bedeli <u>1800 muallimin 6 aylık maaşı</u> 2050 kuruş ⁴⁹

Gülнар Kazası'nın Belene-i Kerine Kasabası tamiri gereken ve yeni inşa edilecek mekteplerin tahmini masrafları şu şekildedir:

Kasaba ve köylerde mevcut bulunan mektepler	Tamir edilecek mektepler	Yeni inşa edilecek mektepler
		7 inşa edilecek mektep <u>95 tahmini masrafı</u> 665 kuruş
Muallim sayısı: 07 <u>Aylık maaş: 25 kuruş</u> 175 kuruş	Muallim maaşı 175 kuruş <u>6 ay</u> 1050 kuruş	Yapılacak masraf 0665 mektep inşa bedeli <u>1050 muallimin 6 aylık maaşı</u> 1715 kuruş

⁴⁸ Bu tutar belgede 2400 kuruş olarak verilmiştir.

⁴⁹ Bu tutar belgede 2650 kuruş olarak verilmiştir.

Gülner Kazası dahilindeki Belene-i Yörükân'a ait olup tamiri gereken ve yeni inşa edilecek mekteplerin tahmini masrafları şu şekildedir:

Kasaba ve köylerde mevcut bulunan mektepler	Tamir edilecek mektepler	Yeni inşa edilecek mektepler
11 kasabadaki mevcut mektep sayısı		7 inşa edilecek mektep <u>250 tahmini masrafı</u> 1750 kuruş
Muallim sayısı: 18 <u>Aylık maaş: 25 kuruş</u> 450 kuruş	Muallim maaşı 450 kuruş <u>6 ay</u> 2700 kuruş	Yapılacak masraf 1750 mektebin inşa bedeli <u>2700 muallimin 6 aylık maaşı</u> 4450 kuruş

Gülner Kazası'nın Zeyne Nahiyesi'nde tamiri gereken ve yeni inşa edilecek mekteplerin tahmini masrafları şu şekildedir:

Kasaba ve köylerde mevcut bulunan mektepler	Tamir edilecek mektepler	Yeni inşa edilecek mektepler
6 kasabadaki mevcut mektep sayısı		1 inşa edilecek mektep <u>150 tahmini masrafı</u> 150 kuruş
Muallim sayısı: 07 <u>Aylık maaş: 25 kuruş</u> 175 kuruş	Muallim maaşı 175 kuruş <u>6 ay</u> 1050 kuruş	Yapılacak masraf 0150 mektebin inşa bedeli <u>1050 muallimin 6 aylık maaşı</u> 1200 kuruş

Silifke Kazası'nda tamiri gereken ve yeni inşa edilecek mekteplerin tahmini masrafları şu şekildedir:

Kasaba ve köylerde mevcut bulunan mektepler	Tamir edilecek mektepler	Yeni inşa edilecek mektepler
3 kasabadaki mevcut mektep sayısı		8 inşa edilecek mektep <u>150 tahmini masrafı</u> 1200 kuruş
Muallim sayısı: 11 <u>Aylık maaş: 25 kuruş</u> 275 kuruş	Muallim maaşı 275 kuruş <u>6 ay</u> 1650 kuruş	Yapılacak masraf 1200 mektebin inşa bedeli <u>1650 muallimin 6 aylık maaşı</u> 2850 kuruş

Keşlü Aşireti'nden 600 hane Tanzimat'ın başlarında Silifke Kazası'na iskan edilmişti. Toprakları verimli olmadığı için hayvancılıkla meşgul olan aşiret üyeleri yaz aylarında Karaman ve Mud topraklarındaki yaylalara giderken, kış aylarında ise Silifke Kazası'na dönüyorlardı. Ancak arazileri verimli olmadığı için yaklaşık 300 hane aşiret üyesi Konya, Karaman ve Tarsus taraflarına göç etmişti. Keşlü Aşireti'nin yaylak ve kışlaklarında mevcut bulunan ve tamire ihtiyaç duyan mekteplerin durumu şu şekildeydi:

Kasaba ve köylerde mevcut bulunan mektepler	Tamir edilecek mektepler	Yeni inşa edilecek mektepler
Mevcut mektep sayısı 4 Bulacalu aşireti <u>5 Keşlü aşireti</u> 9		10 inşa edilecek mektep <u>150 tahmini masrafı</u> 1500 kuruş
Muallim sayısı: 19 <u>Aylık maaş: 25 kuruş</u> 475 kuruş	Muallim maaşı 475 kuruş <u>6 ay</u> 2850 kuruş	Yapılacak masraf 1500 mektebin inşa bedeli <u>2850 muallimin 6 aylık maaşı</u> 4350 kuruş

Cebel-i Evkaf Kazası'nda tamiri gereken ve yeni inşa edilecek mekteplerin tahmini masrafları şu şekildedir:

Kasaba ve köylerde mevcut bulunan mektepler	Tamir edilecek mektepler	Yeni inşa edilecek mektepler
7 kasabadaki mevcut mektep sayısı		14 inşa edilecek mektep <u>155 tahmini masrafı</u> 2170 kuruş
Muallim sayısı: 21 <u>Aylık maaş: 25 kuruş</u> 525 kuruş	Muallim maaşı 525 kuruş <u>6 ay</u> 3150 kuruş	Yapılacak masraf 2170 mektebin inşa bedeli <u>3150 muallimin 6 aylık maaşı</u> 5320 kuruş

Sarıkavak Kazası'nda tamiri gereken ve yeni inşa edilecek mekteplerin tahmini masrafları şu şekildedir:

Kasaba ve köylerde mevcut bulunan mektepler	Tamir edilecek mektepler	Yeni inşa edilecek mektepler
6 mevcut mektep sayısı <u>2 tamiri gerekli mektep</u> 4	2 tamiri gereken mektep <u>100 mektebin tahmini masrafı</u> 200 kuruş	7 yeni inşa edilecek mektep <u>150 tahmini masrafı</u> 1050 kuruş
Muallim sayısı: 13 <u>Aylık maaş: 25 kuruş</u> 325 kuruş	Muallim maaşı 325 kuruş <u>6 ay</u> 1950 kuruş	Yapılacak masraf 1250 mektebin inşa bedeli <u>1950 muallimin 6 aylık maaşı</u> 3200 kuruş

Karataş Kazası'nda tamiri gereken ve yeni inşa edilecek mekteplerin tahmini masrafları şu şekildedir:

Kasaba ve köylerde mevcut bulunan mektepler	Tamir edilecek mektepler	Yeni inşa edilecek mektepler
9 mevcut mektep sayısı		1 inşa edilecek mektep <u>180 tahmini masrafı</u> 180 kuruş
Muallim sayısı: 10 <u>Aylık maaş: 25 kuruş</u> 250 kuruş	Muallim maaşı 250 kuruş <u>6 ay</u> 1500 kuruş	Yapılacak masraf 0180 mektebin inşa bedeli <u>1500 muallimin 6 aylık maaşı</u> 1680 kuruş

Karataş Kazası dahilindeki Tırtar (Tırtıroğlu⁵⁰) Aşireti 130 hane olup Tanzimat'ın başlarında kaza dahiline iskan olunmuşlardı. Ancak iskan edildikleri ve kışlak olarak kullandıkları mahallerin tarıma uygun olmaması nedeniyle yaz aylarında İçil Sancağı dahilindeki Hacı Pınarı, Aksu ve Ada nam bölgelere giderek hayvancılıkla meşgul oluyorlardı. Tırtar Aşireti'ne ait mekteplerin durumu şu şekildeydi:

Kasaba ve köylerde mevcut bulunan mektepler	Tamir edilecek mektepler	Yeni inşa edilecek mektepler
		3 inşa edilecek mektep <u>150 tahmini masrafı</u> 450 kuruş
Muallim sayısı: 3 <u>Aylık maaş: 25 kuruş</u> 75 kuruş	Muallim maaşı 75 kuruş <u>6 ay</u> 450 kuruş	Yapılacak masraf 450 mektebin inşa bedeli <u>450 muallimin 6 aylık maaşı</u> 900 kuruş

Mud Kazası'nda tamiri gereken ve yeni inşa edilecek mekteplerin tahmini masrafları şu şekildedir:

Kasaba ve köylerde mevcut bulunan mektepler	Tamir edilecek mektepler	Yeni inşa edilecek mektepler
16 mevcut mektep sayısı		4 inşa edilecek mektep <u>185 tahmini masrafı</u> 740 kuruş
Muallim sayısı: 20 <u>Aylık maaş: 25 kuruş</u> 500 kuruş	Muallim maaşı 500 kuruş <u>6 ay</u> 3000 kuruş	Yapılacak masraf 0740 mektebin inşa bedeli <u>3000 muallimin 6 aylık maaşı</u> 3740 kuruş

⁵⁰ İçil ve Alaiye taraflarındaki Yörük aşiretlerinin bir kısmı 1712'de Kıbrıs adasına iskan edilmiştir. Bu aşiretler arasında Tırtıroğlu aşireti de vardır. Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı*, İstanbul 1987, s.112.

Sinanlı Kazası'nda tamiri gereken ve yeni inşa edilecek mekteplerin tahmini masrafları şu şekildedir:

Kasaba ve köylerde mevcut bulunan mektepler	Tamir edilecek mektepler	Yeni inşa edilecek mektepler
14 mevcut mektep sayısı		4 inşa edilecek mektep <u>100 tahmini masrafı</u> 400 kuruş
Muallim sayısı: 18 <u>Aylık maaş: 25 kuruş</u> 450 kuruş	Muallim maaşı 450 kuruş <u>6 ay</u> 2700 kuruş	Yapılacak masraf 0400 mektebin inşa bedeli <u>2700 muallimin 6 aylık maaşı</u> 3100 kuruş

Konya İmar Meclisi, İçil Sancağı'na bağlı Ermenak, Anamur ve Silifke kazalarıyla bunlara bağlı kasaba ve köylerdeki mevcut bulunan, tamiri veya yeniden inşası gerekli olan mektepler ile mektep hocalarına ödenmesi gereken maaşları ayrıntılı bir şekilde kaleme almıştır. Tamiri gereken ve yeni baştan inşa edilecek mektepler için 23.855, mektep hocalarına 6 aylık maaş olarak 47.600, toplamda ise 71.455 kuruş para tahsis edilmesini önermiştir⁵¹.

Hüdavendigar (Bursa) İmar Meclisi'nin Lefke Kazası'na dair raporuna göre kaza merkezinin tamamı Müslüman iken, kaza dahilinde bir reaya mahallesi ve 24 müslüman köyü vardı⁵². Kasabada dört mektep olup bunların vakfı olmadığından hayır sahipleri tarafından tamir ve bakımları yapılıyordu. Bu nedenle kasabada yeni bir mektep inşasına ihtiyaç yoktu. Yine mekteplerde ehil ve erbab hoca bulunmakta ise de bunların resmi bir görevleri ve maaşları bulunmuyordu. Mektep hocalarının maaşları çocukların haftalık verdikleri paralar ile hayır sahipleri tarafından karşılanıyordu. Mektepteki eğitimin daha verimli olabilmesi için hocaların her birine 15'şer, halifelerine ise 10'ar kuruş olmak üzere dört mektep için aylık 100 kuruş maaş tahsis edilmesi gerekiyordu. Kasaba genelinde yılın bir ayı boyunca çocuklar ve mektep hocaları dut yaprağı toplamak için eğitime ara vermek zorunda kalıyordu. Bu günler dışında mektepte eğitim faaliyetlerinin sürdürülmesine Memleket Meclisi ve Mahkeme Kadısı dikkat ve itina gösterecekti⁵³.

⁵¹ Arşiv belgesinde katibin toplama hataları nedeniyle tamir ve inşa bedeli 23.835, hocalara senede altı ay olmak üzere maaş olarak ödenmesi gereken miktar ise 49.650 olarak yazılmıştır. *BOA., A. MKT., 30 / 76*, s.16.

⁵² 1830 tarihli nüfus sayımına göre Lefke Kazası'nın müslüman nüfusu 2618, reayanın nüfusu ise 231'dir. Bkz. Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1995, s.95 ve 100.

⁵³ *BOA., A. MKT., 26 / 59*, (30 B 1261 / 4 Ağustos 1845).

Ankara ve Sivas İmar Meclisi'nin 21 Ocak 1846 tarihli raporunda Yozgat ve kazaları ile köylerindeki mektepler ve hocalarına dair ayrıntılı bilgi mevcuttur⁵⁴. Bu rapora göre Yozgat ve kazalarındaki mekteplerin dağılımı, durumları, hocalarının sayısı, hocalarına ödenen veya ödenmesi istenen maaşları şu şekildedir:

Kaza / Mektep sayısı	Kasabalar	Köyler	Mekteplerle ilgili açıklama
Budaközü kazası: 34 adet	Sungurlu 5 adet	29 adet	Kasaba ve köylerinde toplam 34 adet mektep olup, mektep hocaları vazifeli değildir. Bu nedenle çocukları devamlı surette okutamamaktadırlar. Mektep hocalarının her birine senelik 150'şer kuruş maaş verilmelidir. Maaşların senelik tutarı ise 5100 kuruştur.
Akdağ kazası: 70 adet			Kaza dahilinde bulunan 70 adet mektebin vazifeli hocası yoktur. Tayin edilecek her bir mektep hocasına senelik 150'şer kuruş maaş verilmelidir. Maaşların senelik tutarı ise 10.500 kuruştur.
Sorgun kazası: 20 adet		20 adet	Kaza dahilindeki 100 köyün sadece 20'sinde mektep mevcuttur. Ancak mektep hocaları vazifesiz oldukları gibi düzenli gelirleri de yoktur. Bu nedenle mektep hocalarının her birine 150'şer kuruş olmak üzere senelik 3000 kuruş maaş ödenmesi gereklidir.
Kızılkoca kazası: 30 adet		30 adet	Kaza dahilindeki köylerde 30 adet mektep vardır. Bu mekteplerin hocaları vazifesiz olduğundan cehaletin giderilebilmesi amacıyla her birine senelik 150'şer kuruş olmak üzere toplamda 4500 kuruş maaş ödenmesi gereklidir.
Salmanlı kazası: 17 adet			Kaza dahilinde 17 adet mektep bulunmakta olup, bunların hiçbirinin vakfı ve hocalarının da vazifesi yoktur. Ayrıca Serban Köyü'nde hiç mektep yapılmamış olup, 2000 kuruş maaşla yeni bir mektep inşası gereklidir. Ayrıca kaza dahilindeki mevcut mektepler ile yeni inşa edilecek mekteplere ait 18 hoca için 150'şer kuruştan senelik 2700 kuruş maaş tahsisi gereklidir.
Süleymanlı kazası: 8 adet			Kaza dahilinde 8 adet mektep olup bu mekteplerde vazifeli hoca bulunmamaktadır. Bu nedenle mektep hocalarının her birine senelik 150'şer olmak üzere toplamda 1200 kuruş maaş ödenmelidir.

⁵⁴ BOA., A. MKT., 34 / 25; Ayrıca bkz. Tahir Bilirli, "İmar Meclisi Raporlarında Yozgat (1845-1846)", I. Uluslararası Bozok Sempozyumu, Bildiri Kitabı, Cilt: I, (2016), s.584-585.

Boğazlıyan kazası: 9 adet	1 adet	8 adet	Boğazlıyan'da bir, köylerinde ise 8 adet olmak üzere kaza dahilinde toplam 9 adet mektep vardır. Ancak mekteplerdeki 9 vazifeli hoca'nın çocuklara eğitim verebilmesi için senelik 150'şer kuruş maaş verilmelidir. Bu maaşların senelik tutarı ise 1350 kuruştur.
Emlak kazası: 20 adet			Emlak kazası dahilinde bulunan 20 adet mektebin vakfı yoktur. Mektepte görev yapan 20 nefer hocaya senelik 150'şer kuruştan 3000 kuruş maaş ödenmesi istenmiştir.
Mamalu Aşireti ⁵⁵ : 26 adet			Aşiret köylerinde 26 adet mektep vardır. Hocalarının resmi görevleri ve maaşları olmadığından eğitim vermeye devam edebilmeleri için her birine 150'şer kuruştan senelik 3900 kuruş maaş tahsis edilmesi istenmiştir.
Karahisar kazası: 25 adet			Karahisar kazasında 25 adet mektep vardır. Mektep hocaları devamlı surette eğitim veremediklerinden cehalet artmıştır. Hocaların eğitim vermeye devam edebilmeleri için her birine 150'şer kuruştan senelik 3750 kuruş maaş tahsis edilmelidir.
Gedikçik kazası: 30 adet			Gedikçik kazasında 30 adet mektep bulunup, bunların vakfı yoktur. Mektep hocalarının eğitime devam edebilmeleri için her birine senelik 150'şer kuruştan senelik 4500 kuruş maaş ödenmesi istenmiştir.
Çepni kabilesi 12 adet			Çepni kabilesine ait 12 adet mektep vardır. Mektep hocalarının vazifeleri olmadığından eğitime devam edebilmeleri için her birine senelik 150'şer kuruştan 1800 kuruş maaş tahsis edilmesi istenmiştir. Bu durumda çocukların eğitimi mümkün hale gelecek ve cehalet ortadan kalkacaktır.
Yozgat kasabası: 15 adet			Yozgat kasabasında 15 adet mektep olup bunların 11'nin vakfı mevcut olup hocalarına buradan para ödenmektedir. Ancak Ebubekir Efendi, Karabıçakoğlu, Zihnizade zevcesi ve Fatma Hatun adlı mekteplerin vakfı bulunmadığından her birinin hocalarına senelik 200'şer kuruş maaş tahsis edilmesi istenmiştir. Bu maaşların senelik tutarı ise 800 kuruştur.

⁵⁵ Tokat voyvodalığına bağlı Hoca hassına tabi olan Mamalu Türkmen oymağı ve ona bağlı obalar eskiden beri Bozok Sancağı'nda konar-göçer olarak oturmakta idiler. Bu oymağın bir kısmı yavaş yavaş Bozok Sancağı'na yerleşmeye başlamış ve hayvancılıkla meşgul olmuşlardır. Orhonlu, *a.g.e.*, s.81-82.

İmar Meclisi'nin raporuna göre Yozgat dahilinde 316 mektep olup bu mekteplerde görev alacak hocalara ödenecek senelik maaş tutarı 46.100 kuruştur⁵⁶. Sancak dahilinde 37.972 Müslüman, 9501 nefer ise gayrimüslim olmak üzere toplam 47.473 kişi yaşamaktadır. Ancak mekteplerin Müslüman veya gayrimüslim mektebi olup olmadığı ile ilgili herhangi bir kayıt yoktur.

Sonuç

Tanzimat sonrası memleketin imarı ve gelişmesini temin etmek üzere 1845 senesinde kurulan İmar Meclisleri, yararlı faaliyetler yürütmüşler ise de Süleyman Paşa'nın Meclis-i Vâlâ başkanlığından alınarak Seraskerliğe tayin edilmesi üzerine amaçlanan işlevleri yarım kalmıştır. Zaten imar meclislerinin bir nevi teftiş görevinde buldukları, Babiali'nin eyaletlerin sorunları hakkındaki bilgisinin artmasının dışında fazla bir sonuç elde edemediği veya Babiali'nin bu meclisler sayesinde eyalet yönetimlerini düzene koyma ve suiistimallerin ortadan kaldırılması yönünde oldukça etkin tedbirler aldığı şeklinde görüşler ileri sürülmüştür⁵⁷.

İmar meclislerine verilen talimatın 6. maddesi, cehaletin ortadan kaldırılması için memleket genelinde eğitim faaliyetlerine önem verilmesine dair olup buna göre meclis üyeleri gittikleri yerlerdeki mevcut mekteplerin durumu, ihtiyaç duyulması halinde yeni inşa edilecek mekteplerin sayısı ve ne kadar masrafa mal olacakları ve mektep hocalarının maaşları hakkında rapor hazırlayacaklardı. Bu madde gereğince meclis üyeleri gittikleri yerlerde mevcut mekteplerin durumunu ayrıntılı olarak tespit etmişlerdi⁵⁸. Meclis üyeleri mekteplerde yürütülen müfredatla ilgili herhangi bir bilgiye yer vermemişler sadece çocukların okuma-yazma öğrendiklerine veya Kur'an talimi yaptıklarına dair ufak bilgileri not etmişlerdi. Buradan da anlaşıldığı gibi taşradaki sıbyan mekteplerinde çocuklara sadece okuma-yazma ve dini bilgiler öğretiliyordu. Ayrıca pek çok mektebin vakfının bulunmadığı ve bu nedenle sabit bir gelirlerinin olmadığı, mektep hocalarının maaşlarının ya çocuklardan haftalık olarak ya da hayır sahiplerinden toplanan paralardan ödendiği belirtilmiştir. Bu nedenle

⁵⁶ Mekteplerle ilgili kayıta bu miktar 46.700 kuruş olarak verilmiştir. *BOA., A. MKT., 34 / 25, s.17.*

⁵⁷ Davison, *a.g.e.*, s.55.

⁵⁸ İmar meclislerinin hazırladıkları raporlarda önceden tespit edilmiş belli bir format veya taslak olmadığı anlaşılıyor. Çünkü her meclis kendisine göre bir rapor hazırlamış, bazıları eğitimle ilgili ayrıntılı bilgilere yer vermişken bazıları ise eğitimle ilgili ayrıntılı bilgi vermek yerine birkaç cümlelik ifadelerle geçiştirmiştir. Mesela Edirne İmar Meclisi raporlarında nüfus, tarımsal üretim, esnaf ve imar konusunda bilgilere yer verilmişken okul ve eğitim hususunda ayrıntıya girilmediği ifade edilmiştir. Bkz. Efe, "...Tekfurdağı Örneği", s.496.

maaşsız çalışan veya aldığı para geçimine yetmediği için başka bir iş yapmak zorunda kalan mektep hocaları gün boyunca eğitim veremediğinden çocukların cehaletinin önüne geçilemiyordu. Yine göçebe aşiretlerin çocukları yaz aylarında yaylaya çıktıkları ve hayvan otlatmak gibi işlerde çalıştıkları için eğitimlerine yılın belli dönemlerinde ara vermek zorunda kalıyorlardı. Kasaba ve kazalarda yaşayan çocukların bazıları da esnafın yanında çalışmak zorunda kaldığı için mektebe devam etmiyorlardı. Bu nedenle imar meclisleri çocukların 12 yaşından önce mektepten ayrılmamaları ve eğitimlerine devam ettirilmeleri yönünde bir usulün yayınlanmasını tavsiye etmiştir. Hatta bu kurala uymayan velilere tazir cezası verilmesi istenmiştir. Ayrıca Yanya gibi şehirlerde gayrimüslim mekteplerinin kiliselerin kontrolünde ve bir sıkıntıları olmadığı halde, Müslüman mekteplerinin sıkıntı çektiklerini belirterek bunun da uygun olmadığını ifade etmişlerdi. Mektep hocaları için belirlenen aylık maaş tutarı ise genellikle 25 kuruş olup, 6 aylık maaş olarak 150 kuruş ödenmesi tavsiye edilmiştir. Dolayısıyla memleket genelinde eğitim faaliyetlerinin 6 ay süreyle ancak yılın yarısında icra edilebildiği anlaşılmaktadır. İmar meclisleri mektep bulunmayan köylere yeni mektep inşasının gerekliliği veya birbirine yakın bazı köylerde ise birleşik mektepler inşasıyla cehaletin önüne geçilebileceğine vurgu yapmışlardır.

KAYNAKÇA

A-Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA):

Cevdet, Nafia (C. NF.), 43 / 2138.

İrade, Meclis-i Vâlâ (İ. MVL.), 66 / 1253.

Sadaret, Divan Kalemi, (A. DVN.): 12 / 2; 12 / 37.

Sadaret, Mektubî Kalemi (A. MKT.): 23 / 53; 25 / 5; 26 / 13; 26 / 38; 26 / 39; 26 / 57; 26 / 58; 26 / 59; 26 / 62; 27 / 62; 28 / 60; 30 / 76; 31 / 82; 34 / 25; 104 / 55; 104 / 69.

Mesail-i Mühimme (İ. MSM.): 3 / 45; 3 / 49; 4 / 59; 4 / 69; 6 / 91.

Meclis-i Vâlâ Defterleri (MVL. d.), No:470.

B-Gazeteler

Ceride-i Havadis (CH.), no: 213.

Takvim-i Vekâyi (TV.), def'a: 280.

C-Kaynak Eserler ve İncelemeler

Ahmed Lûtfî Efendi, *Vak'anüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi, Cilt: 6-7-8*, (Yeniz Yazıya Aktaran: Yücel Demirel), YKY, İstanbul 1999.

AKYÜZ, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara 1989.

AYVERDİ, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı, İstanbul 2011.

BİLİRLİ, Tahir, "İmar Meclisi Raporlarında Yozgat (1845-1846)", *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu, Bildiri Kitabı, Cilt: I, (2016)*, s.571-588.

ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK, Ankara 1997.

DAVİSON, Roderic H., *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform, Cilt: I*, (Çeviren: Osman Akınhay), İstanbul 1997.

EFE, Ayla, "İmar Meclisi Raporlarının Kaynak Niteliği Üzerine Bir Değerlendirme: Tekfurdağı Örneği", *Belleten, Cilt: LXXV, Sayı: 273*, Ankara, Ağustos 2011, s.471-502.

EFE, Ayla, "Tanzimat'ın Misyon ve Vizyonu: Ülkenin Zenginleşmesi, Halkın Refah Seviyesinin Yükseltilmesi", *Musa Çadircı'ya Armağan Yazılar*, Bilgin Kültür Sanat Yay., Ankara 2012, s.107-124.

ERCOŞKUN, Tülay, "İmar Meclislerinin Raporlarında Evlenme (1845-1847)", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, Cilt: 8, Sayı:2 (Haziran 2011)*, s.168-180.

- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1995.
- KAYNAR, Reşat, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, TTK, Ankara 1985.
- KUNERALP, Sinan, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922) Prosopografik Rehber*, İSİS, İstanbul 1999.
- Mehmed Sadık Rifat Paşa, *Müntehabat-ı Âsar*, İstanbul 1290-1293.
- Mehmed Selahaddin, *Bir Türk Diplomatının Evrâk-ı Siyâsiyyesi*, Alim Matbaası, İstanbul 1306.
- Muharrerat-ı Nadire, Cilt: 14*, sene 1289.
- ORHONLU, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı*, İstanbul 1987.
- RASİM, Ahmet, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Reform Çabaları İçinde Batış Evreleri*, İstanbul 1987.
- SAKAOĞLU, Necdet, *Osmanlı Eğitim Tarihi*, İstanbul 1993.
- SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, "Tanzimat Dönemi İmâr Meclisleri", *OTAM, Sayı: 3*, Ankara 1992, s.323-332.
- ÜNVER, Metin, "Tanzimat Taşrasının İstanbul Buluşması: İmar Meclislerinin Kurulması Süreci", *Eski Çağ'dan Günümüze Yönetim Anlayışı ve Kurumlar*, (Editör: Feridun M. Emecen), Kitabevi, İstanbul 2009, s.119-160.
- YAKUT, Esra, "Tanzimat Dönemi'ne Kadar Osmanlı Hukuku'nda Taziri Gerektiren Suçlar ve Cezaları", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları, Sayı: 2 (2006)*, s.25-40.